

NEGATIEVE VRIJHEID EN POSITIEVE BESCHIKKING (2006)

In 1958 publiceerde filosoof Isaiah Berlin “Four essays on liberty”. Daarin opgenomen werd “Two concepts of liberty”(1): positieve en negatieve vrijheid. Deze twee begrippen worden sindsdien geregeld im- of expliciet aan de orde gesteld in politieke discussies en publicaties.

Een toelichting. “De eerste politieke betekenis van vrijheid, die ik de ‘negatieve’ betekenis zal noemen, ligt besloten in het antwoord op de vraag ‘Wat is het domein waarbinnen het aan het subject – een persoon of groep personen – wordt overgelaten of zou moeten worden overgelaten, om te doen of te zijn wat in zijn vermogen ligt, zonder tussenkomst van andere personen?’ De tweede betekenis, die ik ‘positief’ zal noemen, ligt besloten in het antwoord op de vraag ‘Wat, of wie, is de bron van de beheersing of de inmenging die kan bepalen dat iemand dit doet in plaats van dat, of zó en niet anders?’ De twee vragen zijn duidelijk verschillend, al kunnen de antwoorden elkaar overlappen.”(2)

NEGATIEVE VRIJHEID

Het concept ‘negatieve vrijheid’ is (met andere benamingen) het paradepaardje van vele klassiek-liberale en libertaire denkers door de eeuwen heen, zoals John Locke, John Stuart Mill, Thomas Paine, Alexis de Tocqueville en recenter Robert Nozick, Ayn Rand, Tibor Machan, Murray Rothbard. Zij stellen het individu (de kleinste en meest beschermwaardige minderheid in iedere samenleving) en diens handelingsvrijheid centraal en iedere ongevraagde inmenging in de privésfeer is zo goed als uit den boze. Daarbij dient niet alleen gedacht te worden aan vrijheid in religieuze en morele zin, maar zeker ook in economische, eigenlijk aan *alles*. Ieder individu wordt idealiter in staat geacht zelf levensdoelen te stellen, betekenisvolle relaties aan te gaan en verantwoordelijkheden te dragen. Staatsinvloed die verder reikt dan de bescherming van individuele rechten die middels grondwet geregeld zijn, wordt mordicus afgekeurd. “Het criterium voor onderdrukking is de rol die andere mensen mijns inziens, al dan niet opzettelijk, direct of indirect, spelen bij het frustreren van mijn wensen. Met vrij-zijn in deze zin bedoel ik dat anderen zich niet in mijn zaken mengen. Hoe ruimer het gebied van deze niet-inmenging des te groter mijn vrijheid.”(3) De ‘natuurlijke’ begrenzing van de negatieve vrijheid is derhalve het gelijkgeldende recht van de ander.

POSITIEVE VRIJHEID

Negatieve vrijheid bekommert zich a priori niet om inhouden, ‘positieve vrijheid’ daarentegen wel degelijk. ‘Zelfbepaling’, ‘meester zijn over jezelf’, ‘iemand willen zijn’, ‘je *ware* zelf’ – enige benamingen die Berlin geeft om te duiden dat separate personen en groepen van personen een idee willen nastreven waarvan zij vinden dat dat het juiste is. Daar is niets mis mee. Indien dat ‘juiste’ impliceert dat dat ook voor anderen moet gelden, ontstaat er een probleem. Een overtuiging hebben, ergens in geloven is dan belangrijk, zó belangrijk zelfs dat ‘in alle vrijheid’ en ‘weloverwogen’ gekozen wordt het pad van dwaling te verlaten richting het licht...met de schijn van afwezigheid van dwang. “Deze magische transformatie of goocheltruc kan ongetwijfeld even gemakkelijk worden uitgevoerd met de ‘negatieve’opvatting van vrijheid, waarmee het zelf waarmee men zich niet moet bemoeien, nu niet langer het individu met zijn feitelijke wensen en behoeften in de normale betekenis van het woord is, maar de ‘werkelijke’ innerlijke mens die naar het een of andere ideale doel streeft, waar zijn empirische zelf niet eens van droomt.”(4) Iedere definitie van wat een mens in wezen is of behoort te zijn, is als zodanig ‘positief’ en draagt in zich de wortels van tirannie en onderdrukking indien toegepast in sociaal-politieke vormgevingen. Immers: wie op enigerlei wijze macht krijgt (toebedeeld) kan zijn overtuigingen al of niet subtiel over gaan brengen of op gaan leggen. Geen probleem indien alle, maar dan ook álle leden van een samenleving die overtuiging delen, maar wanneer dat níet het geval is...

WOORD EN WERKELIJKHEID

Er zijn voldoende ‘experimenten’ uit het verleden te noemen waar het steeds de bedoeling was een groots en ‘redelijk’ idee tot verwerkelijking te brengen. Sleutelwoorden: waarheid, maakbaarheid,

planbaarheid, en natuurlijk uitvoerbaarheid. Vaak simplificaties om een weerbarstig bestaan in te kunnen kapselen, een bestaan dat zich echter niet in regels en wetten laat vatten. Het Woord valt niet samen met de werkelijkheid. Een reductionistische levensbeschouwing waarin geen oog meer is voor het complexe en het toevallige, een visie die gelegenheid krijgt praktijk te worden, zal trachten eenieder en alles te kneden en te wringen in de ideale mal van een bij voorbaat *gefrustreerd* mens- en wereldbeeld. De overgeleverde denkbeelden van Plato, Rousseau, Kant, Hegel en Marx hebben tot op de dag van vandaag veel invloed. En of het idee of ideaal nu heet ‘klasseloze maatschappij’, ‘de stad Gods’, ‘het zuivere ras’, ‘(internationale) solidariteit’, ‘milieu’, ‘welvaarts- of verzorgingsstaat’ of ‘war on terror’, de zelfbepaling van een of meer personen gaat bij machtsmogelijkheden altijd ten koste van de enkeling die geen aanleiding ziet of behoefte heeft zich te conformeren. Ook al stelt men in woord het goede voor allen te willen doen, het zijn slechts enkelen die het ‘goede’ doen. Dat wil zeggen, een handjevol (beroeps)politici beheert en verdedigt de belangen van een achterban en financiert economische en morele doelstellingen op kosten van andersdenkenden die geen voldoende politieke invloed hebben – op dat moment of wellicht nooit. Bestaat er een formele gelijkheid voor de wet, de implementatie van een partijprogramma draagt per definitie én per direct zorg voor ongelijkheid door onderdrukking: de non-conformist valt slechts middels geweld te dresseren.

MONOCULTUUR

“Eén overtuiging is meer dan enige andere verantwoordelijk voor de slachting van individuen op het altaar van de grote historische idealen. (...) Dit is de overtuiging dat er ergens in het verleden of in een toekomst, of in een goddelijke openbaring of in de geest van een individuele filosoof, in de bevindingen van de geschiedenis of de wetenschap of in het eenvoudige hart van een onberispelijk goed mens, een definitieve oplossing bestaat. Dit zeer oude geloof berust op de overtuiging, dat alle nastrevenswaardige waarden waarin de mensen ooit hebben geloofd, in laatste instantie verenigbaar zijn, en misschien zelfs uit elkaar voortkomen.” (5) De publicatie van Berlin is bedoeld om deze overtuiging theoretisch te ontcrachten. Hij houdt een pleidooi voor pluralisme en relativisme en hij betwijfelt ten sterkste of er ook maar één idee denkbaar en verdedigbaar is dat aanspraak kan maken op eeuwigdurende geldigheid. En toch, ondanks de bekendheid met de horror van vele eeuwen mensheid, sluip De Grote Unificator steeds weer het publieke domein binnen.

Het belangrijkste debat in de huidige Nederlandse politiek, multiculturalisme gecombineerd met terrorismebestrijding – in feite voor Nederland een marginaal probleem – wordt juist sterk en voortdurend geagendeerd vanuit de gedachte dat er maar één correcte wijze van samenleven is, de Nederlandse. Nu is het niemand, in ieder geval mij niet, bekend wat dat is. 16 miljoen mensen, 16 miljoen meningen? Wat zou bijvoorbeeld verstaan kunnen worden onder ‘Neerlands patriotisme’? Het gemak waarmee de overheid middelen in handen krijgt om vermeend(e) terrorisme en criminaliteit te lijf te gaan (denk bijvoorbeeld aan afluister technieken en de opslag van de inhoud van vele communicatievormen zonder dat er sprake is van een feitelijke overtreding – uit naam van de ‘democratie’ (6)) is omgekeerd evenredig met de moeizaamheid om ‘tijdelijke’ maatregelen weer ongedaan te maken.

BEMOEIZORG EN BEMOEIZUCHT

De grote uitdaging, zo lijkt mij, zit er nu juist in om het multiculturalisme (dus: het pluralisme) te behouden. Bedenk dat de diversiteit in levenshoudingen onder zogenaamde allochtonen niet minder groot is dan onder ‘autochtonen’ en dat tolerantie ten aanzien van de leefwijze van een ander eigenlijk het enige is van écht belang, zo lang die ander óók tolerant is jegens de geestelijke en fysieke integriteit van mij (en jou). Zelfs respect is geen *must*. Slechts: laat de ander met rust! (7)

Om over te gaan tot de ‘core business’ van Stichting de Einder: de keuze van de een om geestelijk en/of fysiek te blijven lijden omdat dat nu eenmaal op Schrift gesteld is, mag de keuze van een ander om zelfbeschikt het leven te beëindigen met gevraagde hulp niet in de weg staan – wat politici, religieuze leiders of medici daar ook van vinden. Zorg uitspreken is één, adviseren twee, bevoogding met wettelijke dwang iets geheel anders. De voor velen ondraaglijke gedachte dat het leven eindig is, zorgt er mede voor dat er aan de dood een transcendent karakter gegeven wordt: Gewone sterveling, blijf ervan af! Krampachtig wordt vastgehouden aan de ‘heiligheid’ van het leven en degene die dan ook nog eens voor zelfdoding kiest, die... tja, daar moet toch echt iets mee aan de hand zijn. Terwijl die gewoon... sterveling wil zijn.

RECHTSPRAAK

Nu is de enige voor wie het leven ‘heilig’ is degene die het leven ‘ondergaat’. De activiteit om het leven te behouden en invulling (betekenis) te geven, is voor alles een individuele. Ook de behoefte aan sociale inbedding is een persoonlijke die geactualiseerd wordt op basis van een keuze. Of die keuze is gemanipuleerd, is een andere zaak; niet ontkend kan worden dat om te kiezen een beroep gedaan moet worden op cognitieve functies die besloten liggen in iedere particuliere mens en waarop naar ieders vermogen een beroep gedaan wordt. Het begrip ‘verantwoordelijkheid dragen’ komt daar vandaan. Dáár ligt dan ook onmiskenbaar het primaat. Niettemin.

Niettemin heeft de rechtbank in een aantal strafzaken aangaande hulp bij zelfdoding merkwaardige uitspraken gedaan. Ton Vink heeft daar al ruim aandacht aan besteedt (8). In de zaak Brongersma kwam bijvoorbeeld aan de orde dat volgens de rechtbank (in de persoon van de Advocaat-Generaal) het leven van een mens van *gemeenschapswaarde* is, ook al heeft het voor die mens geen waarde meer. Deze gedachte reduceert Berlin’s negatieve vrijheid, het domein waarin iemand ongehinderd zijn gang kan gaan, tot nul. Een duidelijker hang naar totalitair denken lijkt onmogelijk. (9) Uit de rechtzaak tegen Jan Hilarius het volgende, eveneens in bevreedende taal gestelde citaat: “Het voorafgaande in onderlinge samenhang bezien brengt de rechtbank tot het oordeel dat verdachte ernstig verwijt valt te maken over de wijze waarop hij heeft gemeend [slachtoffer] hulp bij haar zelfmoord te hebben moeten verschaffen. De ernst van dit verwijt neemt nog toe waar *algemeen aanvaarde ethisch-juridische criteria* aan de hand waarvan het handelen van verdachte kan worden getoetst ontbreken, terwijl verdachte niettemin van mening is dat hij zorgvuldig heeft gehandeld.” (10)

DE GRONDWET

Algemeen aanvaarde? Klaarblijkelijk niet door iedereen. ‘Algemeen’ is derhalve een misleidend woord. Hooguit een verwijzing naar een meerderheidsbesluit, een besluit afhankelijk van de tijdsgeest. *Ethisch-juridische criteria?* Welk ethisch stelsel, wiens waarden en normen – van rozenkruisers, vrijmetselaars, socialisten, satanisten, democraten, hare majesteit, de Winx Club?

De vraag is nu, voorbijgaand aan de willekeur van een maatschappelijke machtspersoon: wordt iemand die hulp zoekt bij zelfdoding niet gediscrimineerd indien de overheid daar obstakels voor neerlegt? (11) Uit de toelichting op de Nederlandse grondwet: “Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, of op welke grond dan ook, is niet toegestaan. De woorden ‘of op welke grond dan ook’ breiden het verbod van discriminatie tot andere dan in deze volzin genoemde discriminatiegronden uit.” Indien mijn levensovertuiging inhoudt dat ik mijn leven onder bepaalde omstandigheden wil beëindigen, mag de overheid/wetgever/rechter mij daarin dan frustreren? Net zo goed als ik een kerk mag bezoeken om mij onder te dompelen in wierook en wijsheid, zo mag ik zeker ook een counselor benaderen om diens kennis. Het gaat immers om wat goed is voor mij, niet voor een ander.

Is er niet veel te zeggen voor de volgende stelling, gezien het feit dat instemming van alle burgers over welk thema of probleem ook nimmer verkregen zal worden: alles wat niet te universaliseren valt, alles wat niet op iedereen van toepassing is tenzij gebruik gemaakt wordt van geweld, is geschikt om uit de politiek te laten? Dat vergroot immers de negatieve vrijheid en beperkt de positieve vrijheid van eenieder (tot zelfbepaling) in de openbare ruimte. Overheid, handen thuis!

(1) Isaiah Berlin: “Twee opvattingen van vrijheid”, Vertaling Tine Ausma, inleiding Hans Blokland; Boom, Amsterdam/Meppel, 1996

(2) Ibid., p. 41

(3) Ibid., p. 43

(4) Ibid., p.55

(5) Ibid., p. 96

(6) Iedere burger is verdacht totdat het tegendeel is bewezen; counselors samenwerkend met De Einder zijn zich daar inmiddels terdege bewust van;

(7) Het spreekt voor zich dat de rechterlijke macht een zo vergaand mogelijk politieke onafhankelijkheid betracht. De principes waarop men zich kan beroepen, liggen formeel in o.a. de grondwet. Of die grondwet correct is, en van deze tijd, is een andere discussie

(8) o.m. in Ton Vink: “294 Sr”; Damon, Budel, 2004

(9) Vergelijk dit eens met een bekende slogan uit de 20ste eeuw: “Du bist nichts, dein Volk ist alles”

(10) Uitspraak rechtbank Haarlem, 7 december 2005; 7. Motivering van de straf

(11) Voor alle duidelijkheid: in deze context is iemand die zich met explosieven opblaast in een stadsbus een moordenaar; daar mogen wel degelijk obstakels voor neergelegd worden.